

OD RUCHU ZAWISZACKIEGO DO SKAUTÓW EUROPY

Stefan kardynał Wyszyński w prywatnej rozmowie ze Stanisławem Broniewskim, byłym naczelnikiem Szarych Szeregów, która odbyła się 12 grudnia 1980 r., powiedział: „Trzeba, ażeby w Polsce powstało harcerstwo katolickie”¹. Skauting – metoda pedagogiczna, a zarazem ruch młodzieżowy – rozwinął się w dwóch odmianach: anglosaskiej (angielskiej) oraz katolickiej, która stanowi twórczą adaptację tego pierwszego na potrzeby wychowania uwzględniającego wymiar łaski (życia nadprzyrodzonego).

Skauting narodził się w Wielkiej Brytanii na początku XX w. Jego twórcą był brytyjski generał Robert Baden-Powell (1857–1941). W 1907 r. na leżącej u wybrzeży Anglii Wyspie Brownse’a zorganizował pierwszy obóz skautowy dla dwudziestu chłopców, pochodzących z różnych grup społecznych. Swoje doświadczenia zawarł w książce *Skauting dla chłopców*, opublikowanej w 1908 r. Pod jej wpływem samorzutnie zaczął tworzyć się ruch młodzieżowy, który szybko przekroczył granice Anglii.

Ponieważ skauting narodził się w środowisku protestanckim, w katolickich krajach kontynentu europejskiego spotkał się początkowo z dużą nieufnością. Jednak już w roku 1911 ks. Jules Petit rozpoczął w Belgii tworzenie drużyn katolickich, a w roku 1912, za aprobatą kard. Désiré Merciera założył organizację Belgian Catholic Scouts (od 1913 Baden-Powell Belgian Boy Scouts), na czele której stanął prof. Jean Corbisier. Stowarzyszenie to w 1913 r. otrzymało specjalne błogosławieństwo papieża Piusa X. Wkrótce zaczęły powstawać kolejne katolickie organizacje skautowe: w Austrii (1912) – Österreichisches Pfadfinderkorps St. Georg; we Włoszech (1916) – Associazione Scautistica Cattolica Italiana (na czele której stanął książę di Carpegna); Francji (1920–1921) – Scouts de France. Organizacje skautowe z Francji i Belgii weszły w skład Akcji Katolickiej. W 1920 r., podczas pierwszego jamboree, zostało zawiązane Międzynarodowe Biuro Skautów Katolickich (w ramach Międzynarodowego Biura Skautów), łącząc katolickie organizacje skautowe Włoch, Francji i Belgii. Inicjatywa ta uzyskała akceptację Baden-Powella oraz aprobatę Stolicy Apostolskiej. Twórca skautingu osobiście zaakceptował teksty Prawa, Przyrzeczenia i Zasady Podstawowe Skautów Francji.

Najwybitniejszą postacią wśród twórców skautingu katolickiego był francuski jezuita Jacques Sevin (1882–1951), współtwórca Scouts de France (Skautów Francji), sekretarz Międzynarodowego Biura Skautów Katolickich. Jako jedyny otrzymał od Baden-Powella uprawnienie do prowadzenia obozów szkoleniowych o randze identycznej z obozami prowadzonymi przez twórcę skautingu. Ojciec Sevin połączył pedagogiczne zasady Baden-Powella z katolickim wychowaniem, stawiając wiarę w centrum aktywności wychowawczej skautingu. Skauting był dla niego wymagającą szkołą życia, uczącą przezwyćżenia siebie oraz drogą

¹ B. Leonhard, *Prymas Tysiąclecia i harcerstwo*, „Krakowski Rocznik Historii Harcerstwa” 2006, t. 2, s. 188.

Fot. ze zbiorów autora

Ceremonia otwarcia Eurojamu 2003

do świętości. Jak stwierdził Jan Paweł II, „spotkanie metody skautowej z intuicjami Ojca Sevin pozwoliło na wypracowanie pedagogiki opartej na wartościach ewangelicznych, gdzie każdy młody człowiek jest inspirowany do pełnego rozkwitu i rozwoju swojej osobowości, wydając owoce talentów, które nosi w sobie”².

Od lat sześćdziesiątych XX w. skauting katolicki przechodzi kryzys, który przejawia się w postępującej laicyzacji oraz we wprowadzaniu rozwiązań pedagogicznych inspirowanych ideami marksistowskimi i liberalnymi (np. wprowadzenie koedukacji w obrębie drużyny). Jego odrodzenie (i twórczy rozwój) nastąpiło wraz z rozwojem Federacji Skautingu Europejskiego, której idea narodziła się w Kolonii w 1956 r. Pierwsza organizacja FSE powstała jednak dopiero w 1958 r. we Francji. Idea FSE, jako ruchu wychowawczego, została oparta na trzech filarach: skautingu – metodzie pedagogicznej, Europie (ojczyzn) – wymiarze wspólnotowym oraz wierze katolickiej – wymiarze wertykalnym, wskazującym ostateczny cel człowieka. Członkami FSE mogą być organizacje skupiające protestantów i prawosławnych (przykładem jest organizacja rosyjska). Największy wpływ na kształtowanie stylu, ducha i pedagogiki FSE miało bretońskie małżeństwo Periga i Lizig Geraud-Keraod, które od 1962 do 1986 r. stało na czele Federacji. Liczebność Skautów Europy w 1962 r. wynosiła kilkaset osób, obecnie jest ich ok. 70 tys., skupionych w piętnastu organizacjach narodowych. Nowy ruch wychowawczy zyskał aprobatę Kościoła. W 2003 r. FSE, a dokładniej: Międzynarodowy Związek Przewodniczek i Skautów Europy – Federacja Skautingu Europejskiego (Union Internationale des Guidées et Scouts d'Europe – Fédération du Scoutisme Européen)

² Jan Paweł II, *List apostolski do kierujących Międzynarodową Katolicką Konferencją Skautingu z 13 IX 1998 r.*, „Gniazdo” 2009, nr 10, s. 9.

otrzymał status prywatnego stowarzyszenia wiernych świeckich prawa papieskiego. Federacja ma także status doradczy przy Radzie Europy, jako organizacja pozarządowa. W chwili obecnej FSE jest największą strukturą kultywującą skauting wierny inspiracjom Baden-Powella i o. Sevina.

Harcerstwo (polski skauting) powstało w specyficznych warunkach przygotowań i walki o niepodległość na bazie skautingu anglosaskiego, odchodząc jednak wyraźnie od pierwowzoru. W roku 1921 o. Sevin nawiązał kontakt z władzami Związku Harcerstwa Polskiego (za pośrednictwem bp. Adama Sapięhy i o. Jacka Woronieckiego), otrzymał nawet w 1923 r. odznaczenie ZHP „Za zasługę”³. Kontakt nie zaowocował jednak głębszą współpracą, tym bardziej że w 1931 r. do władzy w ZHP doszła orientacja bardziej liberalna w kwestiach religijnych. Próbę przeszczepienia skautingu katolickiego na grunt polski podjął Stanisław Sedlaczek (1892–1941), jeden z najwybitniejszych instruktorów harcerek. Wskazywał on, że „[...] nie wszystko, co skauting przyniósł, należy zrozumiano w Polsce i nie wszystko, co w nim tego warte, przyswoiło sobie harcerstwo. [...] Wiele rzeczy pomyślanych w skautingu praktycznie i celowo nie przyjęliśmy lub – przyjmawszy pierwotnie, zarzuciliśmy [...]. Stanowisko skautingu angielskiego do religii może zadowolić wierzącego protestanta, może tolerować je katolik, ale nie jest to stanowisko katolickie. Jakież jest stanowisko katolickie? Nie trzeba go daleko szukać: mamy je u Scouts de France [...]. Nie wystarczy także przyjmując zasady moralne chrześcijańskie, można bowiem przyjmując je, nie uznając Boga osobowego [...]. Jeżeli chcemy być katolikami, musimy dbać o to, by żyć życiem nadprzyrodzonym, być żywymi członkami mistycznego Ciała Chrystusa. Tu do skautingu Baden-Powellowskiego narody katolickie i katolicy w ogóle muszą wprowadzić poważną korektę – i zrobili to Scouts de France”⁴. Próba takiej transpozycji była, utworzona w 1939 r. przez grupę instruktorów pod wodzą Sedlaczka, organizacja Harcerstwo Polskie (Hufce Polskie), równorzędna w stosunku do Szarych Szeregów. Niestety, II wojna światowa, a później represje ze strony reżimu komunistycznego spowodowały, że praktycznie nic z niej nie pozostało.

Życzenie kard. Wyszyńskiego, zwerbalizowane pod koniec 1980 r. w rozmowie ze Stanisławem Broniewskim, zaczęło być realizowane wraz z powstaniem (28 lutego 1982 r.) w Lublinie Ruchu Zawiszackiego (zwanego również Harcerską Służbą Liturgiczną, a następnie Harcerskim Ruchem Liturgicznym), a w realiach wolnej Polski – wraz z przyłączeniem się (18 listopada 1995 r.) tej struktury do Federacji Skautingu Europejskiego.

Korzeni tego środowiska należy szukać w działalności prowadzonego w Lublinie przez hm. Michała Bobrzyńskiego i funkcjonującego pierwotnie w ramach ZHP szczeplu „Zawisza” (powstałego w 1972 r.). Szcepl nawiązał do działalności harcerstwa przedwojennego, wprowadził odrębne jednostki męskie i żeńskie, zorganizował również pierwsze (prawdopodobnie) w Polsce duszpasterstwo harcerek. Instruktorzy szczeplu aktywnie włączyli się w ruch odnowy harcerstwa, jaki rozwinął się na fali „Solidarności”. Ze Związku Harcerstwa Polskiego szcepl „Zawisza” wystąpił 25 kwietnia 1981 r., inicjując powstanie Niezależnego Ruchu Harcerskiego, który uzyskał legalizację na terenie woj. lubelskiego. Naczelnikiem harcerzy został Michał Bobrzyński, a naczelniczką harcerek Anna Frączek, także z lubelskiego „Zawiszy”⁵.

³ Zob. *Z archiwum ojca Sevina*, „Gniazdo” 2009, nr 10, s. 62.

⁴ S. Sedlaczek, *Wstęp* [w:] H. Bouchet, *Skauting i indywidualność*, Warszawa 1998, s. 18.

⁵ Przewodniczącym Ruchu został Andrzej Janowski, a jego zastępcami Ryszard Brykowski i Tomasz Strzembosz.

Fot. ze zbiorów S. Rumana

Apel na Placu Zamkowym w Warszawie

Niezależny Ruch Harcerski działał do momentu wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. Stan wojenny i jego konsekwencje w postaci zawieszenia działalności organizacji społecznych, stały się impulsem do poszukiwania przez Michała Bobrzyńskiego nowych możliwości działania. Uwieńczone one zostały pomysłem stworzenia nurtu diecezjalnego duszpasterstwa liturgicznej służby ołtarza (ministrantów), który miał działać w oparciu o metodę harcerską. Koncepcja ta została uzgodniona z ks. Mieczysławem Bochyńskim, dyrektorem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Biskupiej w Lublinie, a następnie zaakceptowana przez ks. bp. Bolesława Pylaka (ówczesnego biskupa lubelskiego). Grupa instruktorów, skupionych wokół Bobrzyńskiego, po odbyciu krótkich rekolekcji zamkniętych, 28 lutego 1982 r. przedstawiła tę koncepcję grupie około stu harcerzy byłego hufca lubelskiego NRH, zgromadzonych na zbiórce w kościele jezuitów przy ul. Królewskiej w Lublinie. Propozycję podchwyciła jednak w całości tylko starszoharcerska drużyna „Tajun” oraz około trzydziestu osób z innych jednostek.

Nowo powstała organizacja nie przyjęła formalnej nazwy. Pierwotnie przewijała się nazwa Harcerska Służba Liturgiczna, a przez cały czas istnienia określana była również jako „Ruch Zawiszacki”⁶. Niezależnie od inicjatywy harcerzy, we wrześniu 1982 r., z inspiracji Anny Frączek, doszło do powstania w Lublinie Duszpasterstwa Dziewcząt. Oba nurty (męski i żeński) zostały formalnie połączone w roku 1985, tworząc strukturę, która przyjęła nazwę Harcerski Ruch Liturgiczny. W jej skład wchodziły Duszpasterski Ruch Ministrantów-Zawiszaków oraz Duszpasterski Ruch Dziewcząt-Przewodniczek (od 1987 r. im. bł. Królowej

⁶ Przez cały okres działalności Ruchu nie została wypracowana i przyjęta jego nazwa własna.

Jadwigi), którymi kierowało Przewodnictwo Ruchu z przewodniczącym i księdzem moderatorem. Przez cały okres działalności HRL jego przewodniczącym był hm. Michał Bobrzyński.

Inicjatywa stworzenia HRL była nie tylko próbą stworzenia w miarę bezpiecznego schronienia dla niezależnej działalności harcerskiej, lecz przede wszystkim próbą głębszego wprowadzenia wychowania religijnego do pracy harcerskiej – tak, aby wiara przeniknęła wszystkie aktywności młodego człowieka (przełamanie sztucznej dychotomii świeckie – religijne). Połączenie metody harcerskiej z pracą duszpasterską okazało się jednak w praktyce trudnym zadaniem. Polskie harcerstwo, w tym przedwojenne, nie miało na tym polu wielu doświadczeń (istniała wprawdzie instytucja kapelanów harcerskich, ale nurt pracy religijnej był niejako odrębny od głównego nurtu pracy ZHP)⁷. Drużyny zawiszackie funkcjonowały w ramach parafii, wchodząc w skład zespołu służby liturgicznej (każdy zawiszak miał w założeniu być ministrantem). Drużyny miały ściśle współpracować z wyznaczanymi przez proboszczów księżmi-moderatorami; zdobywano sprawności liturgiczne; przy zdobywaniu stopni wprowadzono wiele wymagań, które wiązały się z wiedzą lub aktywnością o charakterze religijnym. Co dwa lata cały Ruch udawał się na kilkudniowe pielgrzymki, które miały formę obozów wędrownych; organizowane były rekolekcje zamknięte i dni skupienia. Jednocześnie program pracy był głęboko osadzony w metodzie harcerskiej. Bardzo znaczący był tzw. nurt puszczański.

Oprócz Lublina drużyny zawiszackie powstały w Puławach, Nałęczowie, Kraśniku, Zamościu oraz innych miejscowościach diecezji lubelskiej. W 1986 r. powstała drużyna w Radomiu (ówczesna diecezja sandomierska), w tym samym roku do HRL przyłączyło się środowisko harcerskie z Białegostoku.

Z powodu nacisku władz (w tym nielicznych, niemniej uciążliwych przesłuchań) Ruch zrezygnował z tradycyjnych oznak harcerskich. Mundury harcerskie farbowano na brązowo, zamiast tradycyjnej rogatywki wprowadzono czarny beret. W 1985 r. postanowiono zrezygnować z używania Krzyża Harcerskiego, zastępując go lilijką ze znakiem „Veritas Vincit” (z przyczyn technicznych do 1987 r. były to lilijki z wizerunkiem Jana Pawła II).

Rok 1987 był przełomowy dla Ruchu: wprowadzono nowe mundury (zarówno dla harcerzy, jak i harcerek) wzorowane na uniformach skautowych, wprowadzono także własne oznaczenia – lilijki. Również w tym roku Ruch szerzej zaprezentował się społeczeństwu – podczas wizyty Jana Pawła II w Lublinie w „Białej Służbie” pracowało około tysiąca zawiszaków i przewodniczek.

Na fali przemian politycznych, 12 lutego 1989 r., narodziła się decyzja o powołaniu Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej. Choć władze HRL, który wówczas był największą niezależną organizacją harcerską⁸, uczestniczyły w spotkaniach mających na celu powołanie nowej organizacji harcerskiej, nie zdecydowały się na przyłączenie do tej inicjatywy⁹. Głównym powodem tej decyzji była chęć kontynuowania i budowy organizacji harcerskiej o charakterze katolickim, bazującej na wypracowanym dotychczas dorobku metodyczno-programowym. Sejmik Instruktor-ski HRL w Lublinie 2 grudnia 1989 r. powołał do życia Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”. Uczestnicy Sejmiku podkreślali, że traktowane jest ono jako „[...] uwieńczenie

⁷ Inicjatorzy Ruchu nie znali bliżej metod konspiracyjnego Harcerstwa Polskiego, które – jak wspomniano wcześniej – wypracowało wiele rozwiązań metodycznych w sferze wychowania religijnego. Nie mieli także (z przyczyn oczywistych) dostępu do rozwiązań pedagogicznych skautingu katolickiego w Europie Zachodniej.

⁸ A.F. Baran, *Walka o kształt harcerstwa w Polsce (1980–1990)*, Warszawa 2008, s. 423.

⁹ Za zgodą władz HRL część drużyn w Lublinie przeszła do pracy w ramach ZHR.

podjętego przez nas przed ośmiu laty wysiłku wykreowania polskiej katolickiej organizacji harcerskiej”¹⁰. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane przez Sąd Wojewódzki w Lublinie 10 kwietnia 1990 r. Tym samym dobiegł końca pierwszy etap tworzenia katolickiego harcerstwa w Polsce.

Etap drugi wiąże się z nawiązaniem kontaktów i przystąpieniem Stowarzyszenia do Federacji Skautingu Europejskiego. Pierwsze spotkanie, choć

nieformalne, miało miejsce podczas Światowych Dni Młodzieży w Częstochowie w 1991 r. Formalne nawiązanie relacji między organizacjami nastąpiło dopiero w roku 1992, kiedy trzech instruktorów z Polski wzięło udział w spotkaniu szefów francuskiej organizacji Przewodniczek i Skautów Europy w Randol (Francja). Jednym z nich był Zbigniew Minda z Radomia, wówczas student pierwszego roku prawa na Uniwersytecie Warszawskim. Zapoczątkowany został proces wzajemnego poznawania – władze Stowarzyszenia zapoznawały się z założeniami Skautów Europy, organizowano wspólne obozy. Latem 1994 r. około czterdziestoosobowa grupa szefów Stowarzyszenia wzięła udział w Międzynarodowym Zlocie Eurojam w Viterbo (Włochy), w trakcie którego władze FSE zorganizowały dla nich krótki obóz szkoleniowy. Kończącym efektem tego procesu było formalne przyjęcie Stowarzyszenia Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” do Federacji Skautingu Europejskiego, które nastąpiło na Radzie Federalnej FSE w Herbstein (RFN) 18 listopada 1995 r.¹¹ Tym samym za pośrednictwem Skautów Europy nastąpiło niejako ponowne „założenie” harcerstwa w Polsce – tym razem katolickiego, w duchu o. Sevina i Sedlaczka.

Polska organizacja Skautów Europy była (i jest) tak dynamiczna, że stała się głównym organizatorem „Eurojamu 2003” – Zlotu Międzynarodowego Związku Przewodniczek i Skautów Europy – Federacji Skautingu Europejskiego. Odbył się on między 2 a 11 sierpnia 2003 r. w okolicy Żelazka, miejscowości położonej blisko Ogrodzieńca i Kluczy na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, gromadząc ok. 9 tys. uczestników z kilkunastu krajów Europy – w tym Rosji – Kanady, głównie katolików, ale też i prawosławnych. Między 4 a 11 sierpnia 2007 r. SHK „Zawisza” FSE organizowała „Euromoot 2007” – międzynarodową wędrówkę przewodniczek i skautów Europy ze słowackiej Lewoczy, przez Tatry, do Częstochowy. Wzięło w niej udział ok. 3 tys. osób. Polak, Zbigniew Minda, 6 września 2009 r. został wybrany na Komisarza Federalnego FSE.

Fot. ze zbiorów S. Rumana

Harcerki z Litwy i Polski w Warszawie

¹⁰ A.F. Baran, *op. cit.*, s. 426.

¹¹ Stowarzyszenie zmieniło w związku z tym nazwę na Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” Federacja Skautingu Europejskiego.

„Rzeczywistość konspiracyjna lat 1944–1956 to nie tylko wielkie struktury, działające w skali ogólnopolskiej lub regionalnej. To także szereg mniejszych organizacji, przede wszystkim zaś **fenomen organizacji młodzieżowych**, masowo pojawiających się zwłaszcza od końca lat czterdziestych, gdy monopol na oficjalną działalność miał komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej. Badania nad tym zjawiskiem społecznym znajdują się dopiero w stadium początkowym. Już teraz jednak można zasadnie twierdzić, że młodzież z różnych typów szkół (często harcerze i członkowie stowarzyszeń katolickich), tak licznie konspiracyjna i najczęściej z braku doświadczenia szybko rozpracowywana przez UB, to **ostatnie pokolenie żyjące ideałami II Rzeczypospolitej**. Symbolem martyrologii tego pokolenia stał się obóz dla »młodocianych przestępców« w Jaworznie”.

Janusz Kurtyka, prezes IPN
„Gazeta Polska”, 17 stycznia 2007

Fot. P. Życiński